

РУДАРСКИ ПРЕДУЗЕТНИЦИ КАО ПРИЛОЖНИЦИ И ЗАДУЖБИНАРИ*

Др Владета Петровић
Историјски институт, Београд, Србија

Апстракт: Тема рада је приложништво и задужбинарство рударских предузетника у средњовековној Србији, како припадника католичке заједнице, тако и православних становника рударских градова, почев од 13. па све до 17. века. О овој теми сведочи низ писаних извора различите провенијенције, као и материјални остаци на терену.

Кључне речи: рударство, задужбинарство, средњи век, Србија.

Рудно богатство централних делова Балканског полуострва представљало је основу на којој је поникла примарна металургија југоисточне Европе.¹ Готово непрекинути континуитет рударских активности на нашем подручју, с једне стране сведочи о значају територије средњовековне Србије у европској производњи метала, али исто тако и отежава јасну диференцијацију појединих етапа у историји српског рударства.²

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке „Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије”, евиденциони бр. III 47025.

¹ Аутохтоност рударско-металуршке делатности потврђују трагови најраније рударске активности на Рудној глави у источној Србији. Захваљујући интензивној експлоатацији централнобалканских рудника током праисторије и античког периода, римска провинција Мезија, која је обухватала велики део данашње Србије, била је позната као провинција рударства, што потврђују многобројни трагови римске рударске и металуршке делатности на Космају, Авали, Руднику, Копаонику и источној Србији. Више о овој теми: Б. Јовановић, *Арехометалуршка налазишта – нова категорија културних добара*, Саопштења 37–38 (2005–2006) 212; Борислав Јовановић, Прљуша, *Мали Штураци*, *Праисториски рудник бакра и горског кристала на Руднику*, Зборник радова Народног музеја у Чачку 18 (1988) 5–12; Б. Јовановић, Д. Минић, Д. Мркобрад, *Споменици старог рударства и металургије на Руднику*, Гласник САД 4 (1987) 49; S. Dušanić, *Roman mining in Illyricum: Historical aspects*, Dall' Adriatico al Danubio-L'Ilirico nell'età greca e romana, Atti del convegno internazionale, Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003, Pisa: Edizione Elettronica, 255, 259–260.

² Посебан проблем представља питање степена развијености рударске и металуршке делатности током раног средњег века, јер се сви средњовековни рудници на

Развој ове привредне гране у средњовековној Србији можемо пратити кроз писане изворе почев од средине 13. века. Тада се успостављају прва саска рударска насеља, отварају нови рудници и обнавља рад на старим рудним налазиштима. Овај помак настао је као последица нове етапе у историји европског рударства, коју је означило отварање нових рудника на северу Британије и у околини Фрајберга у Саксонији.³ Убрзо потом, миграције саских рудара, условљене богатством природних ресурса, утицале су на развој рударства у рудоносним областима средње и југоисточне Европе. Скупине искусних рудара и рударских предузетника донеле су са собом нове рударске методе и технологију, захваљујући којима су се у примајућим друштвима формирале као етничке и професионалне групе са посебним статусом.⁴ Ове групе су чиниле језгро из кога је формирана специфична категорија становништва у оквиру феудалног режима са правом на своје посебно уређење, чије устројство и развој можемо у великој мери реконструисати на основу сачуваних података о Брскову, првој саској општини са аутономијом, и рударским градовима Сребреници, Новом Брду и Руднику, који су се развили захваљујући рудном богатству Динарско-српско-македонске металогенетске провинције. Истовремено, у планинским областима, често неприступачним и удаљеним од главних комуникација, никао је и низ мањих градских насеља и тргова, чију су привредну основу такође чиниле развијена рударска експлоатација и трговина металима. Такви градови и тргови су Трепча, Јањево, Плана, Заплана, Копорић, Остатија.⁵

У тренутку када развој српског рударства достиже свој врхунац и када велики део сребра у западну Европу долази из рудника Србије и Босне, у рударским градовима издваја се слој најбогатијих грђана. Они су забележени у Сребреници и Руднику као *zentilhomini* или *gentilho-*

подручју данашње Србије налазе се на рудним лежиштима познатим и коришћеним у античком периоду. Данас једино можемо са сигурношћу тврдити да су Словени са собом на Балкан донели извесно знање у копању и преради руда и метала, пре свега гвожђа, које је током низа векова у извесној мери унапређено. С. Ћирковић, *Рудници и рударски послови*, Старо српско рударство, 50; Р. Ћук, *Античко и словенско наслеђе*, Старо српско рударство, 18.

³ I. Blanchard, *Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages*, vol.2, *Afro-European Supremacy, 1125–1225*, Stuttgart 2001, 687; *The Cambridge Economic History of Europe*, vol. 2, *Trade and the Industry in the Middle Ages*, ed. M. M. Postan and E. Miller, Cambridge University Press, 1987, 699.

⁴ *The Cambridge Economic History of Europe*, vol. 2, 713, 715–716; Р. Ћук, *Долазак Саса и успон Брскова*, Старо српско рударство, 29–31.

⁵ V. Simić, *Istorijski razvoj našeg rudarstva*, Beograd 1951, 206.

mini, а у Новом Брду као *maiores civitatis, domini anciani*. Припадници властеле рударских градова, не само да су учествовали у управљању појединим градским заједницама, већ су представљали и носиоце њиховог урбаног и културног процвата.⁶ Основу овог полета у градском животу представљало је богатство стечено захваљујући извозу изузетно великих количина сребра на којима је, крајем 14. и током прве половине 15. века, почивала стабилност европских залиха овог племенитог метала.⁷

Рударство, које током 14. и у првој половини 15. века постаје једна од најзначајнијих привредних грана средњовековне Србије, представљало је значајан извор владарских прихода. У основна регална права везана за рударску делатност спадале су урбура и приходи од ковница новца које су постојале у свим већим градовима и рудницима (Ново Брдо, Сребреница, Рудник, Призрен, Приштина, Плана, Трепча, Рудишта, Смедерево).⁸ Урубуром је убирана у рудницима и износила је око једне десетине ископане руде а владари су је могли у целости или делом уступити поједним манастирима и црквама. Тако је Краљ Милутин приложио манастиру Светог Стефана у Бањској од Брскова сваке године 200 перпера, као и цео приход од рудника Глухе Васи, тј. „**КОЛО В'СЕ И СЪ РОУДАРИ; И ДОХОД'КЕ ДА ДАЮ ЦР(Ь)КВИ КАКО СОУ ДАВАЛИ КРАЛ(КВЬ)С(Т)В(ОУ) МИ**”.⁹ У време Деспотовине изгледа да је урубуром улазила у закуп царина, тј. у закуп прихода од продате робе у рударском насе-

⁶ В. Петровић, *Друштвено раслојавање у српским средњовековним рударским градовима*, *Наша прошлост* 12 (2011) 82–83, са старијом литературом.

⁷ Према проценама Десанке Ковачевић Којић, у појединим декадама 15. века, годишња производња сребра и злата у српским и сребра у босанским рудницима није могла бити мања од 30 тона. D. Kovačević Kojić, *Dans la Serbie et la Bosnie médiévales: les mines d'or et d'argent*, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, vol. 15, no. 2 (1960) 248–258; Idem, *Српско сребро и злато у европској производњи (XIV–XV вијек)*, Европа и Срби, Београд – Нови Сад, 1996, 168; Idem, *Српски рудници у европској производњи сребра*, *Старо српско рударство*, 118; Idem, *Les métaux précieux de Serbie et le marché européen*, *Зборник радова Византолошког института* 41 (2004) 191–202. Нешто скромније процене од 10 до 8,5 тона годишње производње дају С. Ђирковић и Ј. Бланчард. S. Ćirković, *The Production of Gold, Silver and Copper in the Central Parts of the Balkans from the 13th to the 16th Century*, *Precious metals in the age of expansion: papers of the XVIth International Congress of the Histor. Sciences*, ed. Hermann Kellenbenz, Stuttgart: Klett-Cotta, 1981, 53; Ian Blanchard, *Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages*, vol. 3., *Continuing Afro-European Supremacy, 1250–1450*, Stuttgart: Stainer 2005, 1021.

⁸ А. Веселиновић, *Царински систем*, 16–17.

⁹ *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, (приредили: В. Мошин, С. Ђирковић и Д. Синдик), Београд 2011, 468.

љу чије су царине закупљене. Сачувани извори указују да су уступани пре свега делови царине Новог Брда као највећег рударског града чија је царина 1423. године износила чак 4.868 литара сребра или 42.838 дуката. Још приликом оснивања манастира Рванице, кнез Лазар је уступио својој задужбини годишњи приход од 150 литара сребра од новобрдске царине. Деспот Стефан је, од царине истог рудника, даровао Ватопеду 60 литара сребра а Лаври Св. Атанасија приход од 20 литара годишње, док је деспот Ђурађ приложио Есфигмену приход од 50 литара сребра годишње а Лаври Св. Атанасија, као накнаду за поседе које су освојили Турци, 80 литара сребра.¹⁰

Поред владара, појединци и групе, који су на различит начин укључени у рударске послове, било као власници рудника, рудари, металурзи или трговци рударским производима, захваљујући стеченом богатству, такође постају приложници и ктитори манастира и цркава. Најстарији писани подаци о приложништву становника рударских градских насеља потичу из 13. века и односе се на *Латине* – католичку заједницу којој су припадали Саси, Которани и Дубровчани, као најстарије забележене групе рударских предузетника. Њиховим залагањем и прилозима подигнуте су и најстарије католичке цркве у рударским местима, као што су цркве Св. Марије и Св. Николе у Брскову.¹¹ У вези овим потоњим забележено је и завештање побожног легата. Највише података о приложништву становника рударских насеља сачувано је у тестаментима побожних Дубровчана.¹² Неки од ових прилога су, између осталог, били и у племенитим металима и приходима од рударске производње. Тако се рударским окнима дарује црква Св. Николе у Новом Брду док су цркви Св. Марије у Сребреници златар Петко Прибојевић и Паоко Стипашиновић приложили по десети део прихода од својих рупа. Ова материјална помоћ се користила за градњу опремање и оправку сакралних објеката или њихових делова.¹³ Тако је у јед-

---

¹⁰ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд 2003, 54; А. Веселиновић, *Државна управа*, 222, 225–227.

¹¹ С. Ћирковић, *Католичке парохије у средњовековној Србији, Работници, војници, духовници* (Београд 1997) 244.

¹² О овим прилозима видети: М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији I*, Београд 1955; Исти, *За историју рударства у средњовековној Србији II*, Београд 1962; С. Ћирковић, Р. Пук, А. Веселиновић, *Србија у дубровачким тестаментима (I)*, Мешовита грађа 22 (2004) 9–80; С. Ћирковић, *Католичке парохије у средњовековној Србији*, 240–258; исти, *Једна парница сребреничких фрањеваца*, Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине 40–41 (1989–1990) 30–41.

¹³ Д. Ковачевић Којић, *Трговци као претече католичких црквених организација на Балкану (XIII–XV вијека)*, Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек), Бео-

ном од тестамената забележено и завештање намењено обзиђивању цркве Св. Марије у Руднику и радовима на завршетку цркве Св. Влаха у истом месту.¹⁴

Круг рударских предузетника се ширио са повећањем обима производње укључујући и локално становништва које је добијало све већи значај у овој привредној грани, што је омогућило најистакнутијим и најбогатијим појединцима да се уврсте у приложнике и задужбинаре православних цркава. За разлику од дубровачке грађе, српски писани извори нам пружају знатно мање података за нашу тему. Изузетак представљају две повеље челника Радича. Оне указују на чињеницу да се током 15. века део српске властеле почиње да бави рударством, што је био случај и у осталим деловима Европе. Велики челник Радич, као један од најзначајнијих пословних људи у Деспотовини, располагао је не само огромном имовином, коју је чинило око седамдесет села, засељака, селишта и тргова, као и град Купиник, већ је био укључен и у послове везане за рударство. Тако је поседовао „делове” у рудницима код Новог Брда и на Руднику, можда и на подручју Беласице. Ту је имао и своје „куће” и друге зграде. Захваљујући великом богатству постао је ктитор манастира Благовештења на реци Грабовничници и манастира Св. Ђорђа у Враћевшници, као и „други” ктитор манастира Кастамонита на Светој Гори. Поклањао је своја села и давао новчане прилоге манастиру Ватопеду и манастиру Светог Павла на Светој Гори.¹⁵ Из повеље издате 1430. или 1431. године манастиру Кастамониту сазнајемо да је челник овом светогорском манастиру и манастиру Враћевшници даровао рударске делове које је имао у Руднику, као и коло које је саградио у свом селу Каменици. У другој повељи истом манастиру, челник је приложио и царину и делове у саским местима Новом Брду и Руднику.¹⁶

У недостатку писаних извора, посредни закључци о ктиторским подухватима предузетника укључених у рударску производњу и трговину металима могу се извести и на основу материјалних остатака

град 2007, 230, 233; Иста, *Средњовековна Сребреница XIV–XV вијек*, Београд 2010, 140.

¹⁴ С. Ћирковић, *Католичке парохије у средњовековној Србији*, 246.

¹⁵ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997, 239–241; О челнику Радичу видети и: М. Ивановић, *Властела Државе српских деспота*, Универзитет у Београду, Филозофски факултет 2013, 211–219, са старијом литературом. (докторск дисертација у рукопису доступна на: <https://iib-ac.academia.edu/Milo%C5%A1Ivanovi%C4%87>)

¹⁶ Љ. Стојановић, *Стари српски хрисуљџи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др.*, Споменик СКА 3 (1899) 34–35.

сакралних објеката у рударским насељима. По свему судећи, најбогатији слој грађана овде преузима улогу која им омогућава посебан начин укопа, карактеристичан за ктиторе. Као пример може послужити Саборна црква у Новом Брду, у којој су се, по ктиторском праву, налазиле озидане гробнице намењене члановима угледних породица овог највећег рударског центра средњовековне Србије.¹⁷ За Рудник, други рударски центар, могу се везати два сакрална објекта са ктиторским укупима. Остаци једне од цркава налазе се у засеоку Краснојевцима, у чијој су непосредној близини констатовани многобројни трагови средњовековног рударења. У овој цркви истражен је ктиторски гроб у коме је обављено сукцесивно сахрањивање два покојника. Налаз сребрног прстена са монограмом Николе Косјера указује на могућу везу ове цркве са Оливером Косјером (Oliuero Chosereuich), који је средином 15. века био кнез у Руднику. Неки од рудничких грађана сахрањивани су по ктиторском праву у цркви на локалитету Мацарско брдо. Као и у новобрдској катедрали, и у овој цркви знатно скромнијих димензија гробови су били укупани у стену.¹⁸

Развој српског рударства и са њим везаног задужбинарства не зауставља се ни са продором Османлија. Након почетне кризе која је била последица ратних дејстава, не само да је настављена производња у старим рударским средиштима у Србији и осталим европским областима Османског царства, већ рударство на Балкану бележи нови процват средином 16. века, када се отварају нови рудници Мајданпек, Кучајна, Бах и Авала у Смедеревском санцаку.¹⁹ Ова разграната рударска и металуршка делатност почивала је на српском средњовековном рударству а знање и вештине српских рудара су се користиле широм Османског царства.²⁰ Истовремено велики део старих рударских насеља

¹⁷ М. Љубинковић Ђоровић, *Археолошка ископавања на Новом Брду у току 1957. године*, *Старинар* 9–10 (1958–1959) 325; Т. Стародубцев, *Задужбинарство и ктитори у Србији у доба Лазаревића*, *Саопштења* 42 (2010) 54; В. Петровић, *Друштвено раслојавање у српским средњовековним рударским градовима*, 84–87.

¹⁸ Д. Радичевић, Д. Булић, *Прилог проучавању властелске сахране у Моравској Србији, Власт и моћ – Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године*, Крушевац 2014, 125–126; Д. Радичевић, *У потрази за средњовековним Рудником*, Рудник. Шапат висина, Београд 2014, 311–313. М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији II*, Београд 1962, 14; О средњовековном Руднику видети и: В. Петровић, Д. Булић, *Проблем убицације средњовековног Рудника*, *Историјски часопис* 58 (2009) 43–62.

¹⁹ С. Катић, Т. Катић, *Неколико докумената о руднику Брсково у 16. веку*, *Мешовита грађа* 35 (2014) 22.

²⁰ Тако су рудари из Румелије крајем 16. века обновили рад рудника сребра у удаљеном Ширвану (Азербeјџану). С. Катић, *Историја рударства и металургије у*

задржава своју привредну функцију и постаје део османског административног система.²¹

У новоуспостављени османски систем закупа рудника укључени су и домаћи предузетници, који су располагали значајним капиталом. Тако су закупци рудника Жежне, једаног од дванаест најзначајнијих рудника сребра у европском делу Османског царства у првој половини 16. века, били искључиво Срби. У периоду од 1520. до 1538. године као закупци се јављају: Петар, син Радосава; Стефан, син Рајина; Димитрије, син Петка; Михаил, син радича; Михаил, син Бојана; Сима, син Јована; Вук, син Радоње; Павле, син Томијана; Богдан, син Николе; Михаил, син Димитрија; Живко, син Јована и Јован, син Столета, који су били становници Новог Пазара, Трепче, Новог Брда, Вучја и Извора.²² У значајном броју, домаћи предузетници јављају се и као закупци ковница у Новом Брду и Кратову.²³

Део новца који је стицао на основу закупа рудника и ковница и рударске делатности уопште, улаган је и у подизање, опремање и поправку сакралних објеката. О овим ктиторским подухватима готово да

Османском царству (на примеру смедеревског сањака), Београд 2005, 47, 68 (докторска дисертација у рукопису). С друге стране, османска освајања су означила и нови период у привредној историји Балкана, који, између осталог, подразумевао и заустављање извоза злата, сребра, олова, гвожђа и бабра, као и слободне трговине златом и сребром. S. Katić, I. Ilić, D. Živković, *Copper Production in Majdanpek in sixties and Seventies of the 16th Century*, *Journal of Mining and Metallurgy* 45 (2) B (2009) 218. Овај излазак Србије и Босне са тржишта племенитих метала, као и исцрпљеност старих рудника олова у западној Европи превазиђен је увођењем нове технологије у преради полиметаличних и нискосреброносних руда познате као „Saigerprozess“. Ian Blanchard, *Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages*, vol. 3. *Continuing Afro-European Supremacy, 1250–1450*, 972, 1071. „Saigerprozess“ је металуршки вишефазни процес издвајања сребра из бакарних и полиметаличних руда, који је коришћен све до 19. века. Опис и реконструкција овог процеса дати су у: M. L'Héritier, F. Térygeol, *From copper to silver: Understanding the saigerprozess through experimental liquation and drying*, *Historical Metallurgy* 44–2 (2010) 136–152.

²¹ Тако је стари рударски град Плана 1530. године забележен као седиште кадилука. Исте године рудници у овом рејону, заједно са рудницама у рејону Заплатине, давали су султану приход од 82.484 акчи, а ради њихове заштите формиран су одреди мартолоса са седиштем у Плани, Заплани и Беласици. С. Катић, *Историја рударства и металургије у Османском царству (на примеру смедеревског сањака)*, Београд 2005, 47; Исти, *Стварање мартолоских одреда у копаоничким рудницама Плана, Заплана и Беласица*, Крушевачки зборник 13 (2008) 74; Д. Амедоски, *Плана и Заплана*, 79–80.

²² С. Катић, Т. Катић, *Рудник Жажна и рударство Рогозне и Подбуковика у 16. веку*, *Историјски часопис* 59 (2010) 219–220.

²³ С. Катић, *Ковачницама на монети во Кратово за времевладејењето на султанот Сујелман I Величествениот (1520–1566)*, *Гласник* 54 1–2 (2010) 72, 77–79.

нема писаних извора који би расветлили њихов обим. Изузетак представља натпис у цркви Светог Мине у Штави, на источним обронцима Копаоника. Ова црква је подигнута километар низводно од састава Грашничке, Раичке и Вигањске реке. У њеној непосредној близини пронађени су остаци више топионица олова и гвожђа, а на локалитету Јеринин град и данас се могу видети остаци старог рударског насеља са преко 100 кућа. Иако се ово насеље не помиње у средњовековним изворима, у Штави се сачувало знатно више предања о рударству и топонима који указују на рударску делатност него у ма коме другом рејону копаоничке области.²⁴

Црква Св. Мине је подигнута у првој половини 17. века, на гробљу чији старији слој укопавања потиче из 14. века, док млађа фаза припада времену изградње цркве. Приликом археолошких истраживања пронађен је материјал који се може одредити у период између 14. и 18. века, што указује на вишевековно коришћење овог простора као некрополе и, вероватно, постојање старијег сакралног објекта чији трагови нису откривени. Из средњовековне фазе некрополе потичу монументалне надгробне плоче од белог студеничког мермера, које се одликују изузетном занатском обрадом. Њихове горње површине прекривене су урезаним флоралним орнаментима и розетама. Већина је искоришћена за попличавање унутрашњости цркве, приликом једне од обнова.²⁵ Једна од сачуваних гробних конструкција налази се северно од улаза у цркву. Сачињавају је две посебне целине – горњи део у облику сандука од мермерних плоча и укопани издубљени монолитни комад кречњака. У овом двојном гробу сахрањени је „кир“ Андреја, који је умро 1656. године. Он је одиграо посебну улогу при осликавању цркве о чему сведочи натпис на западном зиду наоса.²⁶

У олтарском простору, у ниши проскомидије, исписан је поменик приложника цркве међу којима се такође налази име Андрија, вероватно већ поменутог ктитора живописа. Три пута је записано и име Неда. По свему судећи на једну од ових приложница се односи натпис урезан на једном од камена у зиду са леве стране улаза у цркву. У натпису

²⁴ По предању, између Луковске Бање и Мерћеза радило је за време краља Вукашина девет самокова. В. Симић, *Рејонизација и карактеристика*, 385–386.

²⁵ Б. Дељанин, *Црква Светог Мине у Штави. 1 Археологија*, Ток 16–17 (1981) 113–118; С. Петковић, *Легенда о светом Мини у цркви села Штаве*, Српска уметност XVI и XVII века, Београд 1995, 330–331. Приликом конзерваторских радова ове плоче су извађене и замењене пешчаром, чиме је враћен првобитни изглед пода цркве. А. Радовић, *Црква Светог Мине у Штави. 3 Архитектура*, Ток 16–17 (1981) 123.

²⁶ Б. Дељанин, *Црква Светог Мине у Штави*, 113–118; Текст натписа са појашњењима је дат у: С. Петковић, *Легенда о светом Мини у цркви села Штаве*, 330–331.

писаним уставним писмом наводи се да је раба Божија Неда преминула 7151 (1643) године. Нешто ниже урезано је другом руком објашњење да је у питању „**госпожда гварка Андре**”. Било да је поменута Неда супруга кир Андре или само једна од приложница из поменика, овај натпис несумњиво сведочи да је рударски капитал улаган у киторске подухвате чак и током 17. века.²⁷ Иако већ у другој половини 16. и током 17. века као највеће рударске предузетнике и закупце рудника видимо муслимане, помен гварака Андре сведочи да српско хришћанско становништво још увек има значајну улогу у рударству. Хришћане и даље видимо као надзорнике (шафаре) и раднике на ископавању и преради руде, али и као гварке (варке) – власнике делова рударских рупа, који су финансирали копање руде за шта им је припадао сразмерни износ новца искованог од добијеног сребра.²⁸

О знању и вештини српских рудара тог доба сведочи и чињеница да је, у време подизања цркве Св. Мине, кнез Стефан Милорадовића, пореклом Србин, у два наврата долазио из Русије у потрази за рударима који су вешти у добијању сребра и злата.²⁹ Приликом другог доласка боравио је у манастиру Студеници, који се налази у непосредној близини Плана, најзначајнијег рудоносног рејона копаоничке области у коме је прозвођено злато у праху, обично и гламско сребро, олово, бакар и гвожђе. Није познато да ли су рудари са којима је преговарао Милорадовић отишли у Русију, али је сигурно да је тада вероватно по последњи пут показан интерес за вештине рудара са нашег поднебља. Након ратних разарања и депопулације које је донео Бечки рат, рударство на подручју Србије није успело да се опорави све до стицања самосталности у 19. веку.³⁰

²⁷ Аутор текста припрема овај натпис за објављивање.

²⁸ Примера ради, седамдесетих и осамдесетих година 16. века, закупци рудника Жежне су муслимани, док се међу надзорницима јављају и хришћани. Локално становништво укључено у обављање ових послова често је имало повлашћен стаутус. О томе више: С. Катић, Т. Катић, *Рудник Жежна*, 206, 222. Опис добијања сребра у османским рудницама дат је у: Ф. Спахо, *Turski rudarski zakoni*, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH 25 (1913) 166–170; В. Скарић, *Старо рударско право и техника у Србији и Босни*, Београд 1939, 28, 37–39, 81–88.

²⁹ Кнез Стефан Милорадовић је вероватно близак рођак, можда и син, Михаила Милорадовића, који је, након боравка у Цариграду, Молдавији и Влашкој, 1635. Стигао у Русију, где му је призната кнежевска титула на основу грамате косовског владике Јоне. Више о њему: Т. А. Опарина, “*Исправление веры греков*” в русской церкви первой половины XVII в., Россия и Христианский Восток. Выпуск II–III, Москва 2004, 288–325. (доступно на http://krotov.info/history/17/2/oparina_2.htm)

³⁰ G. Garić Petrović, V. Petrović, *Human capital and Serbian mining: historical perspective*, Mining in The Central Europe Through History, Belgrade–Košice, 2010, 36–37.

Vladeta Petrović, Ph.D.
Institute of History, Belgrade, Serbia

MINING ENTREPRENEURS AS DONATORS AND KTETORS OF CHURCHES AND MONASTERIES

Summary

The development of this industrial branch in Medieval Serbia can be tracked through written sources starting from mid-13th century, when the Saxon miners come to Serbia, forming ethnical and professional groups with a special status. Mining, which during 14th and in the first half of 15th century, becomes one of the most important economic branches of Middle-Ages Serbia, represented a significant source of income for rulers; a part of this income was distributed to certain monasteries thanks to the rulers' donations. In addition to rulers, both the individuals and groups, differently engaged in mining tasks, also became donators and ktetors of monastery and churches. The oldest written records on such a donation of the inhabitants of the mining urban settlements date back from 13th century and relate to the *Latines* – a catholic community to which belonged the Saxons, the inhabitants of Kotor and Dubrovnik. With an increase in the production volume, the circle of mining entrepreneurs spread including the local population too, which allowed the most prominent and wealthiest persons to become donators and ktetors of orthodox churches. Among the local businessmen the great leader Radic had a special place, who donated mining parts that he head in Rudnik to the monasteries Kastamonit and Vracevsnica, as well as a wheel that he built in his village of Kamenica. He donated to Kastamonit the customs duty too and the parts in Saxon places of Novo Brdo and Rudnik. Due to the lack of written sources, indirect conclusions on ktetor's endeavors of entrepreneurs involved in mining production and metal trade, may be drawn on the basis of material remnants of sacral buildings in mining settlements, as is the case with the churches in Novo Brdo and Rudnik. As the development of mining in the Balkans Peninsula continued after the Ottoman conquest, domestic entrepreneurs who had considerable capital, were also included in the Ottoman system of renting mines. An inscription on the church of St. Mina in Stava, in which master kir Andrew (Andra) is mentioned, also testifies of the investment of this capital in ktetor's efforts, in which master kir Andrew (Andra) is mentioned.